

491.82

N241

FORD UNIVERSITY
LIBRARY
STACKS
FEB 15 1968

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. XV, св. 1—2.

БЕОГРАД, 1966.

НАСЛОВИ — ПОСЕБНА КАТЕГОРИЈА ПИСАНЕ РЕЧИ

Као што се приликом проучавања књижевног језика може проучавати стил тзв. лепе књижевности, новинарски, административни стил и др., тако исто би се могла издвојити још једна сасвим посебна област, и то стил наслова (са поднасловима и „наднасловима“), натписа, исписаних назива на предметима, дакле стил разних суперскрипција и инскрипција уопште. Наслови се стављају над романима, приповеткама, чланцима, песмама, над различитим кратким белешкама, новинским рекламама итд.; они се појављују као заглавља књига, зборника, новина, службених и других публикација од сваке руке. Силом који је донекле сличан стилу наслова дају се и неке формулације у текстовима, нпр. дефиниције у речницима, краће енциклопедијске информације, спискови, подаци у позоришним програмима, лекарске анамнезе и сл. Насловом се може звати, додуше условно, с обзиром на сродност лингвистичке проблематике, и назив рубрике или колоне у неком каталогу, инвентару, графикону; у најширем смислу то је и назив слике (као њено тумачење), податак на згради (рецимо о томе чија је то задужбина), име фирме, трговачког артикла, назив животињског или биљног примерка у зоолошком одн. ботаничком врту, свако клишетирано обавештење на месту о којем се оно даје (реч „Дописница“ на дописници, „Исплата“ над шалтером) итд.

Смисао оваквих наслова — називајмо даље тако све ове појаве — јесте етикетирање. Етикетом би се, истина, могло сматрати и свако име (човека, овце, града, брода, звезде), дакле сваки ономастик. И један и други тип етикете припадаје се индивидуалним

предметима (у најширем смислу те речи), а не родовима, генусима. Поклапање је још и у томе што код оба типа могу предмети означени њима бити одиста јединствени („Рат и мир“ — увек се подразумева наслов Толстојевог романа, са истоветним текстом макар и у милионима примерака; Мадагаскар — одређено острво), или се етикета може односити, из разних разлога али не због „генеричке“ природе коју она нема, и на више истородних предмета (многе књиге, различито написане, носе наслов „Аритметика за трећи разред“; многе псе називају „Жућко“).

Међутим, између тога двога, између наслова и имена, постоји и битна разлика. Она је, прво, у томе што наслови информишу, док су ономастици условни и стога неинформативни, неснабдевени могућношћу да о своме предмету ма колико обавесте, сем да се он тако зове¹. У том смислу наслови иду заједно с апелативима, са речима општег значења, као што су „столица“, „сијалица“, јер су и ови информативни. Али наслови информишу на сасвим друкчији начин него апелативи, и уопште функционишу у језику друкчије него и апелативи и ономастици, тако да то можда и јесте разлог што се о њима врло мало говори у науци о језику. Наиме: ономастици и апелативи у језичком саобраћају служе да евоцирају оно на шта се односе. Њихови одговарајући предмети могу бити или присутни или одсутни, а речи омогућују да се у вези с њима врше и саопштавају разноврсне мисаоне операције. Наслови тек у другом плану, у једном каснијем процесу, могу да имају и ту улогу. Примарно је то да наслов и његов предмет стоје заједно, као нека врста — да се изразимо сасвим слободно — „таутологије“, утолико не сасвим таутологичне што се врло често о предмету не можемо тренутно обавестити због неспособности својих чула или недовољног предзнања, па нам наслов суфлира његову садржину, имајући не ретко и тај задатак да просто привуче пажњу на њега. Док апелативу „столица“ или имену „Марија“ није намена да тумаче да је нешто столица или да је неко Марија, дотле су наслови тумачи у најчистијем смислу. Пошто чујемо или прочитамо ономастик одн. апелатив, ми смо у

¹ И пас Жућко може у старости посивети, побелети, али се због тога неће назвати друкчије. Тихи океан није тих. Совјетски лингвисти истичу с правом да је Новгород данас један од најстаријих градова у земљи. Дакле, мотивисаност која може постојати у ономастику није по природи информатор и сме да служи само као етимолошки ослонац.

могућности да представу о одговарајућем предмету тако рећи депласирамо из резерве својих ранијих знања, ради даље употребе; пошто чујемо или прочитамо наслов, ми представу о одговарајућем предмету, обрнуто, тек пласирамо у резерве својих знања.

Кратко и, разуме се, упрошћено речено: ономастици и наслови су имена индивидуалних предмета, док апелативи то нису; наслови и апелативи су информативни, сваки на свој начин, док ономастици нису; најзад, ономастици и апелативи представљају у начелу евокативна средства, а наслови експликативна.

2

Довде је био покушај да се природа наслова издиференцира у односу на друге, њима сличне језичке појаве. Али са подробнијим разматрањем наслова наилази се и на диференцирање у оквиру њих самих.

Наслови се могу поделити у две врсте. Једни информишу о реалном, физичком предмету, било тако што саопштавају назив генуса, за шта се позајмљују апелативи, било тако што објашњавају везу предмета са нечим индивидуалним, за шта се узимају у помоћ ономастици. Нпр.: „Спајалице“ (на кутији); „Сала за седнице“; „Писма аустралијских урођеника“ (испод примерака таквих писама у витрини музеја) — „Лајка“ (испод фотографије првог свемирског путника); „Париз“ (на разгледници). Други су они наслови који извештавају о нешто скривенијој или нематеријалној страни предмета, о садржају, значају, примени, опасности у вези с њим и сл.: „Улаз забрањен“; „3 пута дневно“ (на леку); „Пројектовао NN“ (на новоградњи); „Писма аустралијских урођеника“ (на издатој збирци таквих писама). Природно је да се информације прве врсте, пошто су то називи предмета, дају у облику именичких номинатива, при чему се око њих, разумљиво, могу развијати и синтагме, као што је случај у натпису „Сала за седнице“. Ако би се покушао направити осврт на историју ове врсте писменог израза, вероватно би се утврдило да се овде готово ништа није мењало ни кроз векове ни кроз народе, јер то ни потребе ни могућности нису налагале. Сасвим је друкчији случај наслова из наше друге категорије, а специјално наслова над написима, о чему даље и треба да буде реч.

Напоредо са развојем писмености уопште, лепе књижевности и публицистике, развијали су се и одумирали разнолики обичаји при компоновању наслова у њима. Ови се наслови по самој природи ствари односе на садржај предмета а не на његово материјално присуство, дакле на разне идеје у којима аутор учествује као обичан бележилац, као коментатор или као творац. Стога се они могу стилизовати врло различито: именички или неименички, синтагматски или реченички, уз нека уобичајена или за дату прилику нађена скраћивања, уз измену реда речи итд. Понекад су они, нарочито у савременој епоси, срочени тако да минимално наговештавају садржај: било што им је циљ да заинтересују, заголицају, привуку, било што израђенији укуси данашњег читаоца траже и у наслову метафору, алузију, као што је често траже у самом књижевном излагању.

Еволуцију читалачких захтева, на релативно кратком временском размаку и само на материјалу из српске књижевности, можемо пратити сећајући се таквих наслова као што су: „Трагедија сиреч печалнаја повест о смрти последњаго царја сербскога Уроша Пјатаго и о паденији сербскога царства“ (Ј. Рајић 1798, крајње експликативно); затим нешто сажетије: „Касија царица или траверзиран Октавијан“ (М. Видаковић 1827), и нешто фигуративније: „Луча микрокозма“ (П. П. Његош 1845), и метафоричније: „Данга“ (Р. Домановић 1899), и најзад језички савремено: „Ток живота — вечит“ (Н. Вучетић 1939) и сасвим савремено „Шест вукова и један реп“ (Б. Ђопић 1950). Као одличан пример истанчаног смисла за наслов може послужити Андрићева „На Дрини ћуприја“, која се не зове „Ћуприја на Дрини“ и која се различито преводи на разне светске језике, неправедно према аутору уколико превод значи „Мост на Дрини“, можда са више стилске аутентичности уколико се (у језицима са чланом) стави неодређени члан испред речи „мост“ (боље: A Bridge . . . него The Bridge. . . , иако је мост познат).

У измишљању наслова за савремене романи, приче и песме влада велика слобода, боље рећи највећа могућна слобода. За лингвистику то има двојак интерес. Прво, наслов се, једино овде, веома удаљава од начела информативности. Нека мала, макар и сасвим симболична веза између дела и наслова увек остаје, али њу читалац врло често схвата тек прочитавши дело, тако да ће са-

држај у неку руку објаснити наслов а не обратно. Називи Давичовог дела „Радни наслов бескраја“ или Бандићевог „Време романа“ одиста не информишу. Друго — далеко значајније — домет могућности у прављењу наслова даје поучне податке о самом феномену језика, на начин који се при првом залажењу у проблем и не очекује.

Наслов (претпостављамо да свако то осећа и допушта, примери нису могли бити посебно тражени) може да гласи, нарочито ако је у питању песма, поема, књижевни епиграф: „Отац“; „Оцу“; „Оче!“; затим: „О оцу“; „За оца“; „Код оца“; „Од оца“; „Поред оца“. Због бесмислености везе највероватније нећемо наћи: „Уврх оца“ или „Кроз оца“, али као неко хипермодерно остварење и тако нешто се да замислити. Међутим, ни у глави најсмелијег модернисте неће се родити замисао да своју творевину назове: „Оца“ (генитив). Није ли то извесно сведочанство о природи генитива без предлога, о његовој семантичкој празнини и неупотребљивости без контекста? Наслов може гласити „Ливада“, па и „Ливадом“ (нека пртица о шетњи, дакле контекстуално „шетња“ може се воспоставити), али не и „Ливаду“ — значи, сам акузатив ове заједничке именице не имплицира ништа. Неки састав могао би, реткосмо, да се зове: „Од оца“ (подразумевајући поруку, аманет, наслеђе); дакле, *од* са генитивом речи која значи лице изазива потребну представу и без контекста. Али једва да би се ко усудио да приповетку назове „Од лонца“, стога што се овим никаква представа не изазива. Постоји наслов „Неисплакани“ (М. Божић), као што постоји и „Непокорени“ (у руској књижевности), и могао би да постоји „Наши“ (нпр. о партизанима за време рата, о уласку ослободилачке војске и сл.), али је сумњиво да ће се у догледном времену направити роман: „Непорубљени“, „Незатакнута“, или рецимо: „Ови“, што је опет све зависно од имплицитности или неимплицитности ширег контекста у ужу текстовну јединицу. Наслов може гласити „Сутра“, па и „Далеко“, али не, нпр., „Веома“, иако су све троје прилози. Видимо да само поједине речи из неких категорија, само поједини коси падежи неких самосталних речи, само поједине предлошко-падежне везе упијају у себе семантику најчешћег или најкарактеристичнијег за њих контекста, те могу због извесних језичких навика да носе и више значења него што га лексички носе. То, између осталог, показује

да је наш говор у извесној мери неекономичан. Међутим, друге речи или везе, услед својих „личних“ квалитета, остају необдарене за то.

Послужили смо се једном систематизацијом непотпуних реченица и тзв. исказа у делима наших савремених писаца, изнетом раније у овом часопису². Писац чланка налази у текстовима Р. Константиновића и О. Давича мноштво примера крњих синтаксичких целина, које дели на реченице без развијених (или без изречених) главних делова и исказе. Појављују се разни случајеви: „Напољу пада киша. Трубе аутомобила. Кайија која се заклаучава. Рај“; „Заправо је још био дечак. Гимназист“; „Хајде да размислимо. Све редом. Лејо и њолако“; „Виле за жеље. Њих хоћу. Мосијове за мисли. И њих“; „Оне имају безброј врата и једну смрт. Неотиуђиву“; „Праља?. . . Да!“; „Показаћу вам ко је кукавица! Напоље!“ итд. итд. Разматрајући све дате примере и замишљајући их као хипотетичне наслове у модерној литератури, дошли смо до закључка да се заиста многи од њих теоријски могу јавити и као наслови, али не сви. Захтев да једна формално непотпуна синтаксема ипак буде на неки начин смисаоно комплетна, како смо то напред показивали, неопходан је при прављењу наслова, јер контекста нема. У континуираном излагању, међутим, тај захтев не мора бити задовољен, јер постоји контекст. При употреби непотпуних синтаксема у континуираном тексту, обилато наведених у Станојчићевом чланку, запажају се две могућности: излагање тече или паратаксично, када свака даља синтаксема, без обзира како обликована, пружа новину, помера приповедање напред („Напољу пада киша. Трубе аутомобила . . . Рај“; „Показаћу вам ко је кукавица! Напоље!“), или хипотаксично, кад даље синтаксеме само употпуњују неки члан из претходног текста („Хајде да размислимо. Све редом“; „Оне имају . . . једну смрт. Неотиуђиву“) — уз много прелазних случајева између првог и другог типа („Заправо је још био дечак. Гимназист“). Први тип је, јасно, самосталнији од другог, и углавном у његовом оквиру могу да се крећу и наслови („Трубе аутомобила“; „Напоље!“ над неким полемичким новинским чланком). Хипотаксични тип (где спадају и непотпуне реплике) само је понекад заступљен, у ода-

² Ж. Станојчић, Једна врста непотпуних реченица код савремених писаца, НЈ X, 1—2, 29—43.

браним случајевима семантичке испуњености; наслови као „Нео-туђиву“ не могу се стварати.

Овде нема простора да се све речено рашчлани и класификује. Ипак нам се чини да је занимљивост питања већ и овим истакнута и да је показано да наслови, чак и онакви какви су створени захваљујући машти највећих језичких неконформиста, значе за науку о језику једно мерило више у области теорије значења.

3

Наша тема би могла да се развије у неколико праваца, тј. да буде обрађена у више поглавља. Пошто се то на овом месту не може учинити, изабрана је једна категорија наслова, и то из ових разлога. Особености наслова најдетаљније можемо да проучавамо у периодичној, и то првенствено у дневној штампи. Док се наслови у књижевној (у ужем смислу) прози и поезији сразмерно ретко састоје од овремењених реченица, тј. од целих судова са гледишта логике, највише стога што се не могу много развијати у дужину, и док често подлежу међународним таласима моде, дотле наслови у текућој штампи, мање ограничени по обиму, подељени понекад у „наставке“ или у два или три „степен старешинства“, показују најразноликост могућности, специфичне за одговарајући језик. У њима се не може критиковати ни жаргон ни било које друго средство које служи за привлачење пажње, јер публициста има право да тражи кратке и лаке путеве продирања у свест. Он сме да истиче у крупним интитулацијама и узвике и изреке и шале. Једини је захтев да се не огрешује о граматичка и правописна правила и да садржајем наслова не вређа никога и ништа, па ни истину, ни укусе, ни обичаје.

Међутим, до такве слободе није се дошло одмах. Новинарство није одувек представљало оно што представља сад. У првим фазама његова је улога била само строго информативна. Затим се у њега све више увлачила начелност ставова, политичко деловање, зависно од ставова власти. Даље су се ту инфилтрирале забава и поука, испрва из разних области удаљених од свакидашњице: фелтон и роман у наставцима. У овој етапи затичу журналистику и прве новине на српском земљишту — Новине српске (касније

Српске новине), које су почеле да излазе 1834. године у Крагујевцу, наставиле у Београду и завршиле своје постојање тек 1918. године. У XIX веку почиње и оглашавање, затим продиру сензације, афере, скандали, ситне занимљивости, којима је циљ једино одмор и плитка забава читалаца. С друге стране, продиру у новине као аутор и човек ван новинарске професије, онај који жели да објави неке своје породичне новости, да затражи, да понуди. Савремене новине представљају мешавину свега тога, распоређену мање-више по рубрикама. Наслова има углавном од две врсте: они који стоје над озбиљним обавештењима, где спадају и редовне и појединачне дневне вести мирног карактера, и они који стоје над сензационалним и забавним дописима. Одлика је модерне публицистике да се та два типа стапају, примајући све више одлике оног „сензационалног“, и то утолико више што је шира публика којој је лист намењен.

Све ово има за собом своју историју, и ми смо се послужили српским дневним листовима да бисмо је изнели у кратким потезима. У том нас послу, разуме се, интересује само граматичка и стилска страна проблема.

Разгледани су поједини бројеви Новина српских (Српских новина) од 1816. г. (Беч), 1838, 1846, 1851, 1852, 1857, 1868, 1874, 1883, Малих новина од 1891, Политике од 1904, 1909, 1915, 1920, 1924, 1928, 1932, 1936, 1937, Времена од 1938. и 1939, као и штампа наших дана. Пошто се из података о датуму може на основу овог списка извући и податак о листу, уз примере се даље дају само датуми.

Од 1816. до 1851. закључно не примећује се никаква еволуција. У насловима стоје номинативи именица (одн. заменица и бројева) и номинативне синтагме: Политическа прикљоченія (као главни наслов), Нидерландска; Французска; Спанія; Обе Сіциліе (као поднаслови) (3. I 1816); Тестаментъ Лудовика XVI (20. I 1816); Нѣколико рѣчій о печатнѣи (9. II 1816); Кратко описаніе репаты звѣзда илтии Комета (10. II 1816); Закљоченіе слова лорда Палмерстона у смотренію одношенія къ Руссіи (15. I 1838); Объявленіе (1. X 1838); Поздравъ младымъ Србима за нову 1846 годину одъ еднога младога Србина (8. I 1846); Обозрѣніе (као наслов), Наше доба (као одговарајући поднаслов) (15. I 1846); Позывъ на предплату за кнѣигу: Новѣй писаръ србскіи (22. I

1846); Добра рѣчь у добро време (15. II 1846). Дневна штампа се у то време сматра строго информативним и дидактичким средством, понекад је она средство за подстицај патриотских, благородних или лирских осећања, а тек на последњем месту форум где се могу сазнати безначајни куриозитети. За ово последње служи рубрика „Различне вѣсти“, у којој се те вести, као нпр. да је пронађен начин пуцања памуком а не барутом, дају без даљих поднаслова и без истицања првих речи, за шта није ни било много могућности услед малог броја типова слова. У годиштима 1851. и 1852. налазимо део који се зове „Подлистакъ“, где су излазили написи *Порекло Славена*, *Поноћный путъ*, *О задовољству живота* (превод из Хорација — пример несамоствалне употребе самоствалних речи без наслона на номинатив, што представља новину; међутим, специјално овај начин, са предлогом који значи *о*, врло је стар и познат је још из антике); затим „Смѣсице“, где су се могле прочитати анегдоте и шале, слично као у данашњој рубрици „Хумор“. Уредништво жели да разоноди читаоца чланком *Погледъ на Наполеонову лозу* (22. I 1852), или *Пропастъ пароброда „Амазонка“* (26. I 1852).

Пажња публике почиње полако, заједно са усавршавањем штампарског слога и са бољом информисаношћу о страним обичајима, да се изазива и новим стилизовањем наслова. 29. I 1852. нашли смо наслов *Криво сѣди а право рѣци*, што је у нашем прегледу први пример реченичне а не синтагматске формулације, поред тога што је наслов и по садржају атрактиван и неекспликативан. У 1857. г. налазимо опет и реченицу у наслову: *Држава е одъ Бога* (5. I), а и нешто налик на трпну конструкцију без помоћног глагола, касније веома распрострањену: *Живъ распетый* (у броју 4. V, иначе роман у наставцима). Номинативне синтагме облички варирају, али пошто то још увек нису коси падежи, типа „Оцу“ или „Од оца“, смисао је мање-више увек сасвим експлицитно дат: *Неколико рѣчий о сеоскимъ дућанима* (16. II), *Хлѣбъ одъ фиѧа бѣла брашна* (5. III).

У години 1868. нисмо нашли никаквих стилских новина, чак ни целих реченица у наслову, јер су оне још увек биле велика реткост, али је та година интересантна по вешто изведеном лаганом продирању, може се чак рећи протурању, Вуковог правописа, затим по изналажењу нових назива за рубрике, по новим

графичким решењима. Почетком године видимо наслове: Званични део; Незванични део; Београдске вести; Найновије; Објава; На знањ (све 2. I); Јвна благодарност; Путници у Београду; Лицитаціе (све 9. I), али нешто касније по новом правопису: Политички преглед; Најновије (обоје 22. IV). У огласима почиње издвајање друкчијим словима најбитнијих речи: *Меану* дајем под кирију и сл. Скретање пажње на наслов или реч изводи се и цртежом шаке с упртим кажипрстом.

У 1874. г. наишли смо на поднаслов ове врсте: Састанак XXVI . . . председавао Живко Карабиберовић (14. II). Дотичући се у овом излагању први пут перфекта без помоћног глагола споменућемо да је о јављању такве конструкције у наслову, као и трпне конструкције без личног глаголског облика, писано у студији „О перфекту без помоћног глагола у српскохрватском језику и сродним синтаксичким појавама“³. У њој је констатовано да је тако формулисаних наслова било већ и над приповеткама у Вуковим збиркама, као што је, уосталом, и сам познати клише „Скупио и на свијет издао . . .“. Какав је историјат ове појаве пре Вука, може се само наслућивати по томе што су се и у претходним вековима појављивали извесни записи, натписи, а и изреке које су могле фигурирати као наслови усмено преношених прича, — сročени у перфекту без помоћног глагола⁴. Већ у Вуково време и непосредно после њега, још пре 1874. године на којој смо се зауставили, било је бележења у краћем перфекту и у нашој информативној штампи, али не у оним насловима у којима би се износило само „име“ вести, њен садржај, већ у обавештењима о томе ко је извршио наведену или познату радњу, о чијем се вршиоцу и иначе редовно дају подаци: дакле, у шаблонима типа „Описао NN“, „Завештао ХУ“ и сл., а не у новостима. Према томе, ни у приказаном наслову о председавајућем на XXVI састанку нема никаквог новог проналаска публициста.

Има поново потпуних реченичних наслова, мада врло мало: У нашу војну школу примиће се ове године за питомце 25 младића (20. VI 1874); Сећајмо се нашег народњег учитеља Доситеја (21. VI). Постоји рубрика „Београдске вести“, у којој се појединачне

³ Београд 1954, 64—71 и 102—109.

⁴ О. с. 100—101 и 106—109.

вести дају издвојене знаком ^{*}, али над њима нема наслова, нити има крупнијих слова на њиховим почецима.

У погледу издвајања и обележавања тих ситних вести видимо новину у 1883. години. Ту се налази рубрика „Полициски гласник“, слична ранијим „Београдским вестима“, али сада свака вест добија свој сажети назив који тачно обавештава о садржини. Целокупан стил новинарства је већ и иначе измењен. Осећа се да редакција више не претендује да сваком речју и вешћу поучава своје читаоце у стилу давно минулог просветитељског доба, већ рачуна с тим да читалац може бити и изнад сервиране материје. Њему се могу, као равноте, пружити разне цртице, куриозитети или просто хроника малог свакодневног живота, у стилу приповетке, анегдоте, текста који заслужује осмех, подсмех, сажаљење, гнушање. Стога наслов може да подсећа и на неку народску фразу, узвик, причу: писац белешке и читалац ће се већ разумети. У споменутој рубрици појављују се, и то у доста великом броју, мада ипак не сваки дан, наслови таквог типа, и у њима налазимо доста често и краћи перфекат: Нагло терао (1. I 1883, реч је о томе да је кочијаш пребрзо терао коње преко Теразија); Напао газду (4. I); Спавао у слами; Умр'о од тешке повреде (обоје 6. I); Коцкали се; Нестало (обоје 6. IX). У рубрици „Смесице“: Вуци заклали свиње (31. III). Слична је појава и у вези с трпним конструкцијама: Тучена; Нађен сопственик (обоје 1. I); Ухваћени лопови; Нађена кеса (обоје 6. I); Осуђени; Отворена кафана; Нађено; Предат суду (све 3. IX).

Новост је и формулисање обавештења у облику упитних реченица, које, међутим, већином немају знак питања на крају и чија интонација према томе није упитна: Шта вели Бизмарков орган о Гамбети и његовој политици (5. I 1883); Како је у Ирској (6. I); Колико је изгорело позоришта у години 1882? (8. I). Има и комплетних афирмативних реченица, као и раније: Њено Величанство краљица неће примати уобичајене посете 9. т. м. (8. I). Али преобраћање у синтагму оних исказа који би данас свакако ишли у облику реченица још увек је врло уобичајено: Освојење вароши Лоанга; Пуцање из топова (обоје 3. IX). Тиме се често губи јасност: Весео (4. I, о ухваћеном пијаници); 100.000 динара (8. I, о жени која је у Аустро-Угарској извукла толики згодитак).

Исту слику пружају и новине од 1891. године. Краћи перфекти: Дао оставку (30. I, реч је о секретару рудника, али се то

у наслову не каже); Отпутовао (19. IV, реч је о грофу Хувадију). Новина је у томе што оваква стилизација продире из обавештења о ситним текућим догађајима (где подсећа на наслов причнице) у вести озбиљног, па и политичког садржаја. Нови публицистички стил се, дакле, формира и даље, само што још увек тражи себе.

Пошавши за прегнантношћу таквог изражавања, новинар ставља наслов: Умро (7. III); Позван (2. II); Нападнути (4. II); Убијен (6. II); Искључен (8. III); Смењен (29. VI), који казују врло мало. Док су наслови ранијих деценија или у потпуности обавештавали или само указивали из које је шире области дато обавештење, сада се јавља колизија између тежње ка информацији и захтева лаконског стила у наслову, те се ствара — за данашња мерила — изричито непотпун, значењски оштећен наслов: Нов лекар; Утакмица; Судска независност (све 30. I); Да се не издају; Нема места; Падање (о конструкцији за безбедан пад с висине; све 1. II); Природан појав (7. II); Учитељ; Исељавање (обоје 8. III); Долази (10. III, о доласку познатог певача); Путује (27. IV); Кнез црногорски; Румунски престолонаследник (обоје 29. VI). Тражење атрактивности у наслову често је и успешно: Да ли вреди имати мужа? (7. III); Безименим животињама (10. III, против анонимних дописника); Дајте нов збор! (26. IV); Читај (28. VI, над рекламом).

Начелно ничег новог нема ни у 1904. години, у првом годишту познате Политике. У ствари, граматичко-стилских новина, сем још једне, неће више ни бити; касније ће расти само инвентивност у области лексике и лексичких комбинација. Засада има још увек сасвим мало — тако да то треба дуже тражити — краћих перфеката, али не само над неважним дневним notiцама (Побегли из затвора, 9. III), него, као што смо рекли, и над озбиљним и политичким обавештењима: Змај опасно оболео (о песнику Ј. Ј. Змају); Јапанци заробили две руске крстарице (обоје 29. I). Скраћене трпне конструкције: Оспорен тестамент (17. I); Осуђен уредник Србобрана (26. I); Украђена акта (29. I); Страховито потучени (14. II, али без објашњења у наслову ко је потучен); Арбанаси ослобођени порезе на стоку; Ухвађен зликовац (обоје 11. III); Заборављен дипломата (13. III); Пензионеровани генерали (13. XI). Необични су за данашње уво наслови типа Убијени кмет (10. III, вест о убиству једног кмета), на који се овде-онде наилази у старим

новинама. Формално упитне или праве упитне реченице: За кога се радо удају Францускиње (12. I 1904); Како бије модерна граната (11. III); Ко коме дугује? (17. I); Хоће ли пасти Порт-Артур? (27. IV). Афирмативне реченице са пуним предикатом: Аустрија се спрема за рат (17. I); Још га нема (кога?); Наставља рад (ко? шта? — обоје 26. I); Неће Веснића; Нема седнице; И они кују; Учитељи већ играју (све 27. I); Бугари пребринуше бригу! (18. XI). Наслови синтагматског типа, номинативни и неноминативни, све су разноврснији: Камероти и г-ђа Десанка; Све због пет новчића (обоје 12. I); Врачарцима (17. I); Код Краља; У руском посланству (обоје 26. I); Корејци за руску флоту (14. II); Могући крах на буџету (21. II); Под кривичну истрагу и у окове (8. III); Бугари кроз Србију; Са банкета г. Јоци Савићу (обоје 27. IV). Овде запажамо две ствари: употребу зависних падежа, са довољном импликацијом неисказаних главних делова, и наговештај последње новине у стилизовању наслова, изостављања предиката (и не само глагола *бити*) у реченицама које нису перфекатског или пасивног типа. Тако, нпр., наслов „Корејци за руску флоту“ подразумева неки глагол значења „чинити“, „давати“ и сл.; „Бугари кроз Србију“ — глагол „пролазити“ или други налик на њега. Имамо: Санто Доминго у пламену (12. I, неизречен је глагол „бити“, „налазити се“, „лежати“); Краљ Александар против српских државних интереса (17. I; „говорити“ или „радити“). То исто имамо и у 1909. годишту: Руси о продаји Босне (2. I; говоре); Г. Н. Пашић посланик на страни (14. I; јесте? биће, постаће?).

Пошто се у ово време дошло већ до свих средстава у стилизовању наслова која и ми данас познајемо, нема више потребе износити илустрације за све. Слику ситуације употпуниће подаци о томе шта се још јављало, што је данас изобичајено. И за 1909. годину су типични наслови који не информишу, или чак, према нашим мерилима, рђаво информишу због сувише лаконског стила: Беч прижељкује (2. I); Убиство аустријског престолонаследника (3. I, а ствар је у томе да престолонаследник уопште није убијен, већ је ухваћен неко ко је спремао атентат); За повећање страначког саобраћаја (4. I, али не код нас, него у Швајцарској); Краљ Едуард у Цариграду (16. I, вест о томе да краљ тек намерава тамо да иде); Русија за нас (11. II, руска изјава да ће се Русија борити раме уз раме са Србијом у случају рата); Музичка школа

(4. V, у плану је да се отвори најесен) итд. Још нешто треба имати у виду: перфекат без помоћног глагола велика је реткост, тако да се могу читати такви наслови у којима би данашњем читаоцу помоћни глагол већ сметао, због измењених навика: У аустријској војсци настало је право расуло (1. I); Бугарска је забранила извоз хране (17. I). Новинар не прави од сваке новости, казане у перфекту, експресивни исказ, неку врсту полуузвика, као што се то чини данас, кад се читалачка публика засипа обиљем скраћених перфеката и скраћених пасивних обрта⁵.

У 1915. години вести су углавном са бојишта или су у вези с ратним стањем, тако да ситна дистракција нестаје. Још увек се и о великим догађајима пише радије синтагматски него реченички (Руска офанзива, Борбе на мору, Рат на Кавказу итд. — таквих су наслова новине пуне); тим пре налазимо неовремењене исказе у домаћим вестима чији је значај мањег домета: Оптужба војном суду; Позајмица општини; Повратак избеглица; Пренос поште (све 9. I). Има, разуме се, и овако: Осуђеници у команде; Пљачкаши под војни суд (обоје 3. I); На силу добровољци (4. I); За пострадале у Београду; Дуван за Београд (обоје 11. I). Важна вест се каткад формулише реченички, али за разлику од данашњих обичаја — у презенту: „Бреслава“ туче Турке (2. I, у „Последњим вестима“); Румунија улази у рат (12. I). Наслови ни даље нису увек довољно садржајни: Отпутовао у Ниш (2. I, реч је о једном члану Управе града Београда); Исцрпљене су последње резерве (4. I, у ствари у Аустро-Угарској); Упућен у Савет (11. I); Министар Барк (14. I, вест о томе да пролази кроз Србију); Управник Београда (16. I, о томе да се враћа с одсуства).

Двадесетих година, из којих имамо три разгледана годишта, ситуација се битно не мења. Две разлике према данашњем стилизовању наслова и даље су видљиве. Једно је недовољна информативност, али још увек не због моде да се праве енигматични наслови, него због претераног скраћивања, условљеног донекле техничким тешкоћама око слога, а донекле и извесном „фамилијаризованошћу“ између новинара — писца наслова и читаоца, која се запажа читавих првих тридесет и више година у овом веку:

⁵ У цитираној расправи о перфекту тумачи се опширно да краћи перфекат ствара утисак новине, изненађења, што му и по облику одговара, док пуни перфекат одговара мирној нарави. Овде се на томе не задржавамо.

стил је отприлике „сви знамо о чему је реч; ко не зна, нека види у тексту“. Друго је врло споро надирање перфекта одн. трпне конструкције без помоћног глагола. Пошто стално има примера и са помоћним глаголом и, у далеко мањој мери, без њега, и то у истоветним ситуацијама, принуђени смо да се запитамо, где су били критеријуми, и зашто обичај скраћивања тако дуго није освајао, иако би био потпуно у духу језика и књижевних традиција.

Ево нешто даљих примера неинформативности тадашњих наслова: Варалица Пилек (24. VIII 1920, вест да је ухваћен); Маршал Жофр (исто, вест да долази у Београд); Виктор Емануел и бивши краљ Никола (26. VIII 1920, званична вест о њиховом сусрету); Немци настављају (5. IX 1920); Око Константина (7. IX 1920); Цетиње—Котор (15. III 1924, вест о несрећи на том путу); Млеко у Паризу (17. III 1924); Признање Совјета (исто, вест да је Шведска признала Совјетски Савез); Укидање феса (18. III 1924, у Турској а не код нас); Чиновници и министар финансија (20. III 1924); Трговци за републику (21. III 1924, о томе да ће се трговци у Грчкој борити за њено проглашење); Загребачка ветерина (исто, о протестима у загребачкој ветеринарској школи); Немачка емисиона банка (исто, тек план да се оснује); Хоће ли напустити парламенат? (1. III 1928).

Присуство помоћног глагола: Један поп убијен је у самој цркви (23. VIII 1920); Арнаути су протерани (31. VIII 1920); Шмелинг је нокаутиран (1. III 1928); Паолино је тучен од ГодFREЈа (4. III 1928); Југославија је поново освојила првенство Београда (5. III 1928); Четворица су осуђена на смрт (17. III 1928). Имамо податак да је у бројевима од 1. до 29. IV 1926. било укупно 3 наслова са краћим перфектом⁶. С друге стране, претеривало се и у изостављању, јер скраћивање перфекта у зависним реченицама, уз то још несвршеног вида, није у духу језика⁷: Док се претресале интерпелације (21. III 1924).

Обичај да се о крупној или неприпремљеној, неочекиваној новости наслов ставља у презенту, чиме се ствара изразита нарација, траје и даље, и потрајаће и у следећој деценији: Кћи са мужем убија оца да би се дочепала имања (17. III 1928). Понекад у

⁶ о. с. 103.

⁷ о. с. 45—50 и *passim*.

насловима стоје необичне за данашње навике зависне реченице, и то кад је реч о стварима при чијем се изношењу обично не манирише: Ако г. Перић заврши данас начелну дебату; Да би што пре дошао генерал (обоје 2. III 1928).

Лапидарне безвременске реченице, одличан проналазак новинарства, налазе се још увек ретко: Ирска независна? (28. VIII 1920); Ајфелова кула — кепец (29. VIII 1920); Овце и козе — природна грла (1. III 1928); Никола Пашић кандидат за краљевског намесника (2. III 1928, сећања); За десет динара — шест година робије (3. III 1928).

И у следећим прегледаним годиштима, све до пред други светски рат, падају у очи нескраћени перфекти одн. трпне конструкције, с том напоменом да одговарајући скраћени облици продиру све више, али не владају штампом суверено као данас. У 1932. г.: У скупштини је отпочео претрес буџета (1. III); Панчевачки таљигаши попели су цену возњи. . . (2. III); Јапанци су заузели Ву Сунг (4. III); На шангајском фронту је сломљен отпор кинеске војске (3. III); Примљена су два закона о средњим техничким и занатским школама (16. III). У 1936. г.: У петак је г. Окада понудио Микаду оставку (1. III); Вођ побуњеника у Токију извршио је самоубиство; Г. Јован Здравковић говорио је на збору Удружене опозиције у Ракинцу (обоје 2. III); 63 милиона динара годишње за физичко васпитање изгласао је финансиски одбор Сејма у Пољској; Ветар је у Херцеговини претурао вагоне; Лим је поплавио један део Пријепоља (све 3. III); После кризе од месец и по дана г. Демерџис је опет образовао владу у Грчкој; Кад су га опљачкали нападнути сељак стигао је разбојнике и једног од њих убио (обоје 15. III); Југославија је победила Француску, која је шест пута освајала Девис куп (9. VI); На вечиту робију осуђен је старац који је убио своју младу љубавницу (1. III); На прузи близу Книћанина нађен је измрцварен леш једног сељака; Приведена је крају истрага поводом атентата на г. др. М. Стојадиновића и ухапшени посланици су задржани у затвору (обоје 9. II); Пољаци су јуче катастрофално потучени с 9 : 3 (7. IX). У даља три годишта: Незапамћен град и плусак нанели су велике штете Београду и околини (25. V 1937); Одличном игром Митић је лако савладао Гепферта; У последњем сету Гепферт је пружио нешто јачи отпор; Први сет је трајао сат и 7 минута; Пунчеџ је

постао првак Европе (све 31. VII 1939, а све су то радосне, екскламативне, сензационалне спортске вести, које се данас овако не формулишу); Ухваћени су крадљивци једрилице . . . ; Ухваћени су лопови који су провели месец дана у стану једног београдског трговца. . . (обоје 3. IX 1938); Забрањено је даље излажење београдске „Правде“ (11. IX 1939).

Као што се већ могло видети, наслови тога времена не ретко су преопширни, распричани и стога непривлачни и заморни. Ево још два примера: У вези са покушаним атентатом на председника владе јуче је ухапшен и народни посланик г. Михајло Ђуровић, а народни посланик г. др. Српко Вукановић приведен је Управи града (10. III 1936); На имању ухапшеног Миљивоја Бошковића и „Ковнице“ А. Д. јуче се држава обезбедила за износ „причињене штете илегалним ковањем новца“ и за преко 2 милиона динара дужне порезе (15. III 1936). Насловом се суштина вести готово и исцрпљује.

Неинформативни наслови нестају са сцене: Они који ускачу у трамвај (о казнама); За оне којима је покрадено рубље (обоје 12. III 1932); Отров! (16. III 1932); Младић који је убио супарника у љубави (14. II 1936; овде или треба очекивати предикат, или је сувишна релативна заменица).

Презентско формулисање оних вести које се данас формулишу перфекатски или безвременски: Београд је носилац Карађорђевог звезде; Југославија туче Енглеску са 2 : 1 (обоје 19. V 1939); Југославија је првак Европе у тенису (31. VII 1939).

Ратне и прве послератне године значе прекид у природном развоју стила о коме је реч, нешто због штампарских тешкоћа, а далеко више због промена у тону којим су се новинари обраћали публици, па и смене самих новинара и брзих измена у садржини вести. Нешто касније стил наслова се вратио у стари колосек, на место где се зауставио, и са још нешто еволуције достигао свој садашњи степен развоја. Каква је данашња његова слика, с обзиром на оне појаве које смо разматрали, показује мала статистика, изведена на 14 првих страна Политике од 7. II 1966 (већи формат) и на 28 страна Вечерњих новости од 12. II 1966 (мањи формат). У рачун су узети сви наслови, наднаслови, поднаслови и називи рубрика, осим наслова у рекламама, огласима и програмима емисија у Вечерњим новостима (у Политици их на тим стра-

нама нема), и без потписа под сликама. Треба напоменути да због врло разноликих графичких решења, нарочито у Вечерњим новостима, није лако увек одредити шта је наслов, шта део наслова, шта део излагања, тако да су цифре понешто условне, али су проценти блиски потпуној тачности.

	Политика	Вечерње новости
синтагме	132—49,2%	125—50,6%
реченице (презент и футур)	55—20,5%	61—24,7%
перф. без пом. глагола	21— 7,8%	12— 4,9%
трп. констр. без пом. глагола	15— 5,6%	8— 3,3%
обезвремењене реченице	32—11,9%	35—14,2%
прекинути, непотпуни искази	13— 4,9%	6— 2,4%
укупно	268	247

Напомене. У облику предикатски потпуних реченица формулишу се већином питања, предвиђања, начелна разматрања, уопштене информације; вести о догађајима дана махом се износе у скраћеном перфекту одн. у трпном стању које се такође осећа перфекатски. Међу скраћене перфекте (у Политици) убројана су и два са *се < се је*. У прекинуте одн. непотпуне исказе убројали смо наслове као: Квалификације или . . .; Имати—немати; Борац—Црвена звезда 0 : 1 и сличне. Разлика између синтагми и обезвремењених реченица можда је понегде произвољно повучена, јер има доста граничних случајева (Један гол довољан за победу).

Види се да су проценти насловских типова углавном врло блиски у ова наша два листа. То што наслове у Политици читаоци осећају као мирније интониране а у Вечерњим новостима као експресивније, потиче, прво од шаренила слога у овом другом листу, а разуме се и од лексике, морфологије и интерпункције у његовим насловима: Ни да мрдну!; И они се удружише!; Вечерас Ђорђе!; Контрацепција за — голубове; Не као странац; Земљотрес — два дана и сл. (из разних бројева).

У данашње време за новинске наслове се с правом може рећи да су маштовити, иако су, као што смо видели, сви синтаксички

калупи за њих нађени доста давно. Синтаксичко померање у њима јављало се у новије време једино у томе што су све више брисане границе између синтагми и реченица; јер не само обезвремењивање реченица, него и скраћивање перфекта и пасива спадају у исту тенденцију. Инвентивност новинара у погледу наслова окренута је данас највише ка изналажењу неочекиваних по своме значењу лексичких веза и ка измамљивању читаочевих асоцијација без буквалног казивања.⁸

И. Грицакџић

⁸ Слична разматрања у вези с енглеским насловима (у листу *Daily Worker*) изнео је С. П. Суворов у чланку Особенности стиля английских газетных заголовков, зборник *Язык и стиль*, Москва 1965, 179—195. Он приписује економији језичких средстава, с једне стране, и тежњи за атрактивношћу, с друге, одступања од граматичких и лексичких узуса у насловима. Сазнајемо да је у енглеским насловима чешћа реченичност (укључујући висок проценат случајева са изостављеним помоћним глаголом) него синтагматичност. Присуство помоћног глагола и употреба неког друкчијег времена него што је *Present Indefinite* представљају у наслову изузетак, увек нечим мотивисан. Суворов износи мисао: није искључено да се у особеностима стила новинских наслова назире извесне тенденције даљег развоја енглеског језика у условима убрзања темпа и напрегнутости савременог живота (195).